

О. М. Євтушенко,
аспірантка

УДК 070: 821.161.2'42: 351.858

«Маленькі герої» медіадискурсу як утілення сучасної Ukrainian dream

У статті розглянуто особливості сучасного українського «побутового героя» на матеріалах преси. З'ясовано, яким чином виникають медійні герої, які подвиги вони звершують та яким набором базових рис володіють. Указано на те, що образи «маленьких героїв» медіадискурсу слугують утіленням сучасної «української мрії».

Ключові слова: герой, побутовий герой, медійний дискурс, ініціація, подвиг, ворог, національність.

Процес утвердження державності в Україні, який триває від часу проголошення незалежності й досі, породжує дискусії щодо необхідності пошуку національної ідеї, на якій мусять будуватися ідеологія держави. Відтак закономірно постає й проблема пошуку національного героя як утілення національної ідеї, людини чи радше образу, котрий синтезує базові, принципові риси своєрідної «української мрії» (за аналогією з American dream). Культивування такого образу можливе насамперед посередництвом засобів масової комунікації.

Наукове осмислення явища героїзму та героїзації виводять зазвичай від К.-Г. Юнга [1], який вважав образ героя одним із ключових архетипів людської свідомості. Сучасний стан розробки проблеми репрезентують роботи зокрема К. А. Буна (*Kevin Alexander Boon*) (створення типології героїв сучасного Західного світу) [2]; А. Папаяніс (*Alena Parayanis*) (процес героїзації солдатів, які воювали у В'єтнамі) [3]; Дж. Айчела (*George Aichele*) (дослідження особливостей героя «постмодерного апокаліпсису») [4]; Б. Беннетта (*Bruce Bennett*) (роль національності в процесі героїзації образу) [5]; Ю. Щоголевої (характеристика героя традиційної російської культури та сучасної російської масової свідомості) [6].

В українській науці досить повно досліджено героїчні образи у національному фольклорі й культурній традиції (дисертаційні дослідження П. Будівського [7], М. Набок [8], Н. Ковтун [9]), однак спеціальних досліджень щодо ролі ЗМК у процесі формування та щодо особливостей трансляції героїчних образів у медіа нами не було виявлено.

Мета нашої розвідки – виявити особливості медіаобразу, що синтезує риси сучасної «української мрії», сучасного українського медіагероя.

Емпіричне дослідження виконане методом суцільної вибірки з матеріалів тижневика «Дзеркало тижня» за 2012 р. (№ 1–49).

З погляду етимології, «герой» – слово, яке через французьку мову потрапило у слов'янські мови з грецької, де використовувалося на позначення напівбогів, «смертних, які народилися від богів і наділені видатними здібностями, у першу чергу величезною силою» [10].

Сучасне розуміння поняття набагато ширше: героями стали не лише міфологічні напівбоги, а й цілком реальні історичні постаті, з'явилися герої одного дня (своєрідні «герої нашого часу»), цим терміном почали визначати й дійових осіб літературних творів. Відповідно до словників, можемо говорити про п'ять-шість базових смислів поняття «герой». Словник іншомовних слів української мови за редакцією О. Мельничука так визначає поняття: «1. В давньогрецькій релігії і міфології визначний предок, вождь або богатир. 2. Видатна за своїми здібностями й діяльністю людина, що виявляє відвагу, самовідданість і хоробрість у бою і в праці. 3. Людина, що втілює основні, типові риси певного оточення, часу, певної епохи. 4. Головна дійова особа художнього твору. 5. *перен.* Особа, яка чим-небудь відзначилася, привернула до себе загальну увагу» [11, 156].

Подібні визначення фіксує ряд російських словників (зокрема за редакцією С. Ожегова та Н. Шведової [12], Т. Єфремової [13], Л. Ушакова [14]). Відзначимо однак, що провідним значенням слова герой виступає, очевидно, людина, здатна до подвигу, така, що відзначається фізичною силою. Про це свідчить зокрема синонімічний ряд «герой – богатир – поет – витязь – уроч. звияжець – книжн. лицар» [15] та доволі широке коло епітетів до поняття герой у вказаному значенні, а також словотвірна парадигма «герой – геройський – героїчний – героїка – героїзм – героїство – героїстувати і т. ін.», зафіксована словниками [13; 14].

У нашому дослідженні схиляємося не до словникової версії героя-воїтеля, а до думки дослідниці Олени Чернявської, яка зазначає, що феномен героїства сьогодні зазнає значних трансформацій: «Сфера його (героя) боротьби поступово звужується – від виступу на захист космічного порядку (у античному міфі), через захист інтересу держави та релігії (у епосі), інтересів соціуму до власне особистих інтересів (у модерного героя), що часто здійснюється вже за рахунок самого соціуму. Поняття «герой» утрачає свою однозначність, і сам герой набуває багатьох суперечливих рис, що ставить під сумнів його вартість у позиції героїчного. ... Емоційна стійкість та духовна цілісність стають необов'язковими складниками. Герой все більше віддаляється від своєї «героїчності» ... і все більше набуває рис звичайної людини, наближаючись до буденності» [16, 275–276].

Відповідно в нашому дослідженні під поняттям «герой» ми розуміємо не воїна-звитязця, а видатну людину (умовно назвемо цей тип «морально-етичним героєм») або людину, яка слугує прикладом, предметом захоплення та втілює в собі особливості сучасної епохи (умовно – «побутовий ситуативний герой»). Таке визначення видається доцільним з урахуванням мети дослідження – прагнемо показати не історичний образ українця-героя, міфологізований, певною мірою стандартизований і стереотипізований, ми прагнемо виявити продуктивний у сучасному медіадискурсі образ успішного українця, людини, яка здатна своїм прикладом надихати співвітчизників, об'єднувати й слугувати орієнтиром. Виявлення цього образу також дозволить схарактеризувати чи бодай подати окремі штрихи до того, що ж сьогодні є «українською мрією». Крім того, очевидно, що в умовах регіональних (культурних, релігійних, мовних, соціально-демографічних) відмінностей Сходу та Заходу країни формування єдиного національного образу героя як своєрідного пророка, духовного лідера, очільника нації виглядає проблематичним. Відтак український герой сьогодні буде радше збірним образом, втіленням прагнення більшості, а не реальною особою (це засвідчує й наше емпіричне дослідження: за аналізований проміжок часу не виявлено чіткої тенденції образу висвітлення того чи іншого політичного, культурного, релігійного діяча як загальнонародного ідеалу).

Шуканий збірний образ, який виокремлюємо у текстовому матеріалі, пропонуємо вважати *побутовим ситуативним українським героєм* (адже він є сукупним образом не великих, видатних українців, а квінтесенцією історій успіху так званих «пересічних» співгромадян, які однак виокремлюються у певній сфері; крім

того, зважаючи на особливості медіадискурсу, такий образ буде змінний, часто трансформований залежно від політичної кон'юнктури, економічної ситуації тощо). Згадуючи А. Чехова й користуючись літературними аналогіями, цей тип героїв називаємо також *«маленьким героєм»*.

Інший, виокремлений нами, тип сучасного героя, умовно позначений «морально-етичним героєм», вважаємо лише частково корисним для виокремлення рис образу, що втілює сучасну «українську мрію». До «морально-етичних героїв» ми зараховуємо видатних українців-сучасників, знаменитих, упізнаваних усім чи більшою частиною народу. За досліджуваний період до таких належать матеріали про Ліну Костенко, Івана Дзюбу, одинадцятьох організаторів національного круглого столу «Місія інтелігенції та вільних людей України» В'ячеслава Брюховецького, Любомира Гузара, Мирослава Поповича, Євгена Сверстюка та інших, чий життя в матеріалі названі «подвигами», «діяннями героїв». Подібні постаті існують у кожному суспільстві й у кожний час. Серед них переважно науковці, письменники, що здобули загальнонародне визнання й стали своєрідними моральними авторитетами. Безперечно, подібні особистості могли б претендувати на звання повноцінних національних героїв, однак тиражування їхніх образів у сучасному медіадискурсі не відбувається, подібні матеріали – поодинокі й переважно мають «ностальгійний» характер, характер оповіді про «епоху героїв», яка минула, «період справжності», який закінчився. Відтак сьогодні ці образи хоч і мають сильне морально-етичне навантаження, однак сприймаються як артефакти минулого, а тому слабо придатні для характеристики сьогочасного успішного українця.

Зупинимось детальніше на тому образі, котрий якраз і буде цим сучасним «маленьким героєм».

Безумовно, навіть досліджуючи проблему сьогодні, ми мусимо зважати на етимологію явища героїзму й архетипічні характеристики героя. Відтак для з'ясування того, який він – «герой нашого часу», ми змушені розглянути як стають героями (інакше кажучи, визначити етапи його ініціації), розглянути, чи має він надприродні риси й ворогів, у протистоянні з якими ці риси проступають. Крім того, оскільки шуканий образ називаємо втіленням «української мрії», то доцільним буде зважати на наявність національних мотивів образу.

Процес ініціації (шлях, після якого герой визнається за такого) побутового героя видається зовсім не однозначний. Аналіз медіатекстів дозволяє виокремити кілька типів цього процесу. Із природи героїзму «маленьких героїв» ціл-

ком закономірно впливає перший шлях ініціації – випробування побутом, із яким герої успішно справляється, як, наприклад, мати, яка піднімає на ноги сімох дітей (*Пенсія за особливі заслуги перед Україною*. – ДТ. – № 3. – 7 квіт. – С. 14); або художній керівник, який виводить театр у число лідерів у країні за відвідуваністю і якістю постановок (*«Євангеліє» від Марка*. – ДТ. – № 36. – 13 жовт. – С. 14).

Другий шлях до героїства – випробування не побутом, а славою (адже нерідко люди, які «потрапили в телевізор», сприймаються оточуючими за героїв), як у випадку із учасником одного із талант-шоу Ярославом Джусем (*Щоб національне було популярним*. – ДТ. – № 25. – 28 лип. – С. 16).

По-третє, героями стають, подібно Одисею, пройшовши випробування далекою подорожжю, наприклад, відвідавши 38 країн, із яких 27 – на інвалідному візку (*Микола Подрезан: «З роками мені все важче повертатися в рідну країну»*. – ДТ. – № 15. – 21 квіт. – С. 11). Цей тип ініціації – класичний, однак рідко зустрічається у випадку «побутових героїв», адже сама природа їхнього героїзму має мало спільного з міфічними надлюдьми.

Найчастіше шляхом до героїства стає своєрідний підвид «випробування подорожжю», який впливає із соціальної ситуації в країні – випробування Заходом, наприклад: *«Професор Андрій Шевцов: «Адекватному розумінню проблем інвалідів заважають проблеми у суспільній свідомості»* (ДТ. – № 21. – 9 черв. – С. 12); *«Закінчити Кембридж, підкорити Кіліманджаро і... викласти в Україні»* (ДТ. – № 19. – 26 трав. – С. 13); *«Хірург-онколог Ігор Щепотін: «Найбільше мене тішить те, що приношу реальну користь людям»* (ДТ. – № 11. – 24 берез. – С. 12).

Подорож до Західної Європи чи США на роботу чи стажування цілком відповідає тритактності класичної ініціації (за Арнольдом ван Геннепом [17]): людина виділяється із суспільства (виїжджає за кордон), проходить помежевий період (перебування за кордоном, яке супроводжується, подібно класичному ритуалу, періодом сумнівів, душевних чи фізичних страждань) і, нарешті, реінкорпорується в суспільство в новому статусі [17]. Останнє – принципово важливо: український герой був на Заході, став там успішним, отримав визнання, однак повернувся на батьківщину, де швидше за все виявився забутий і непотрібний. (Мотив утрати цілих поколінь інтелектуалів – один із доволі значних у медіадискурсі, наприклад: *Переможець кінофестивалю в Локарно Мирослав Слабошпицький: «Наше покоління “стопорнули” на злеті»*. (ДТ. – № 28. – 18 серп. – С. 16).

На відміну від інших шляхів ініціації, цей примітний ще й через кілька аналогій.

Традиційно в міфах ініціацію герої проходять у незвичайному, страшному й незрозумілому місті – на небі, під землею в пеклі, у країні, населеній чудовиськами на зразок циклопів чи сирен і т. ін. Відповідно, позиціонування шляху в Західну Європу як ініціації сучасних українських героїв дозволяє говорити про те, що Західний світ у свідомості українців досі залишається загадковий, не до кінця освоєний, а «маленький» українець для цього світу залишається чужинцем, який повинен вступати з ним до бою, як давній герой із чудовиськом.

Однак слід відзначити, що традиційно ініціація є часом переформатування світогляду героя, його остаточного становлення. Тому звернення до образів героїв, що успішно пройшли випробування Заходом, свідчить про запит в українському суспільстві на європейські стандарти й цінності (не даремно ж герой повертається й використовує набуті за кордоном знання й досвід у новій ролі – ролі українського «маленького медіагероя»).

Із типів ініціації витікають подвиги, які здійснює «побутовий герой». Слід зазначити, що сама подорож на інвалідному візку чи стажування за кордоном ще не є подвигом. Подвигом є те, що за цим слідує. Коли людина довела свої здібності, прославилася здатністю до неординарних учинків, тоді кожна наступна її дія починає сприйматися за героїчне діяння. Відповідно, для героя-візочника подвигом буде його боротьба за права інвалідів в Україні; для героя талант-шоу – популяризація національної культури й відродження традицій гри на бандурі; для керівника театру – чергове визнання постановки і т. ін. Для героїв, які пройшли ініціацію Заходом, героїзмом теж є життя «пост». Головний їхній подвиг не в тому, що вони поїхали й досягли чогось там, а в тому, що повернулися й виконують свої професійні обов'язки в Україні: лікують рак, керують заводами, читають лекції студентам (герої згаданих вище публікацій), покидають бізнес у Франції й будують музей у маленькому кримському селі (*«Ларішес» – уроки патріотизму й пам'яті*. – ДТ. – № 13. – 7 квіт. – С. 16).

Як героїзм сприймається й життя, присвячене іншим (наприклад, служіння Господу й людям попри власну тяжку хворобу), як це робить митрофорний протоієрей Василь Савчук, наставник одразу трьох храмів (*«Відчитати до блиску душі людей»*. – ДТ. – № 8. – 3 берез. – С. 14) або вже згадана мати сімох дітей із Донеччини.

Прикметно, що сучасному українському героєві, як і міфічним напівбогам, допомагає відгінити всі його чесноти образ ворога. Журналісти нерідко використовують принцип поля-

ризації, зображуючи ідеального героя й ворожі «темні сили», які заважають йому на шляху до ще більших звершень.

У ролі темних сил, яким протистоїть герой, виступають: Партія регіонів (*Опозицію об'єднав театр.* – ДТ. – № 1. – 14 січ. – С. 2); Міністерство освіти і науки, молоді та спорту (*За законами карми.* – ДТ. – № 5. – 11 лют. – С. 1, 4); чиновники й недофінансування («Хірург-онколог Ігор Щепотін: *Найбільше мене тішить те, що приношу реальну користь людям.*» – ДТ. – № 11. – 24 берез. – С. 12); суспільна мораль («Професор Андрій Шевцов: *Адекватному розумінню проблем інвалідів заважають проблеми у суспільній свідомості.*» – ДТ. – № 21. – 9 черв. – С. 12); сімейні негаразди (*Конферансьє, Ваш вихід!* – ДТ. – № 39. – 3 листоп. – С. 16); хвороби («Відчистити до блиску душі людей.» – ДТ. – № 8. – 3 берез. – С. 14).

Відзначаємо, що про наявність у героя ворогів журналісти зазначають приблизно у двох третинах випадків. Це дозволяє авторам зайвий раз «відтінити» позитивні риси героя, слугує одним із прийомів «героїзації» (адже таким чином герой набуває «канонічних» рис, наближується до архетипічного образу).

Про те що виокремлений образ «маленького героя» є втіленням рис «української мрії», свідчить згадка в понад третині матеріалів етнічної приналежності «героя», вказівка на національні мотиви його «подвигу». Наприклад, директор театру в Кіровограді позиціонується як герой за те, що «утвердився як керівник і режисер справжнього українського театру – з глибоким національним мистецьким баченням» (*Опозицію об'єднав театр.* – ДТ. – № 1. – 14 січ. – С. 2), а молодий бандурист Ярослав Джусь – за популяризацію забутого національного інструменту (*Щоб національне було популярним.* – ДТ. – № 25. – 28 лип. – С. 16).

Слід зазначити, що сьогодні в медійному просторі Україна не сприймається як мононаціональна держава, а тому закономірно, що втіленням «української мрії» стають і представники інших корінних етносів – кримських татар чи лемків, наприклад: («Ларішес» – уроки патріотизму й пам'яті. – ДТ. – № 13. – 7 квіт. – С. 16); Актор і режисер Ахтем Сейтаблаєв: («Про трагедію мого народу мало хто знає... І мені хочеться про це кричати.» – ДТ. – № 22. – 16 черв. – С. 13; *Поет усіх Карпат.* – ДТ. – № 6. – 18 лют. – С. 13).

Нарешті, розглянувши класичні характеристики героя в застосуванні до «маленьких» українських медіагероїв, можемо виокремити риси останніх. Аналіз медійних матеріалів засвідчує, що сучасний герой перш за все інтелектуал

(отримав гарну європейську освіту чи стажувався за кордоном); господарник, але не адміністратор, навіть на посаді функціонера залишається романтиком, творчою людиною; добре виконує свої професійні обов'язки і є досить забезпеченою людиною; знаходиться в постійному стані духовних шукань (рідше – присвятив себе духовному служінню); патріот (бо повертається з-за кордону, відроджує, популяризує культуру).

Отже, попри досить велику традицію дослідження феномена героїзму, в українській науці зроблено лише окремі спроби виявити типи національних героїв. Не дослідженою ж залишається проблема того, хто в побутовій свідомості сприймається за сьогочасного українського героя. Аналіз медійного дискурсу засвідчує, що сучасний «побутовий герой», який утілює риси «української (за аналогією до американської) мрії» – це інтелектуал, який має європейський рівень освіти, цілком заслуговує жити на Заході, але через своє почуття патріотизму повертається на Батьківщину. Український герой, згадуючи Миколу Хвильового, все так само «м'ятежний», його не вдовольняє роль функціонера й бюрократа (натомість чиновники різних рівнів і панівна суспільна мораль сприймаються за головні перешкоди на шляху «маленького героя»). Таким чином, сучасна Ukrainian dream у медіавідзеркаленні постає як шлях на Захід, визнання там і повернення на Батьківщину, щоб тут застосувати здобуті знання й досвід.

1. Юнг К. Г. Душа и миф: шесть архетипов / [пер с англ.] / К. Г. Юнг. – К. : Гос. библ. для юношества, 1996. – 400 с.

2. Boon K. Heroes, Metanarratives, and the Paradox of Masculinity in Contemporary Western Culture // The Journal of Men's Studies. – Vol. 13. – 2005. – № 3. Spring. – P. 301–312.

3. Parayanis A. Everybody's coming back a hero: Reflections and deflections of heroism in the Gulf // Journal of War & Culture Studies, 3: 2. – P. 237–248.

4. Aichele G. The Posthumanity of «the Son of Man»: Heroes as Postmodern Apocalypse // The Journal of Religion and Popular Culture, 23:3, Fall 2011. – P. 263–275.

5. Bennett B. Traditional Myths and Problematic Heroes: The Case of Harry Freame // Asiatic: IUUM Journal of English Language & Literature. – Vol. 4. – 2010. – № 2. December. – P. 1–13.

6. Щоголева Ю. Стереотип положительного героя в традиционной культуре и современном массовом сознании // Русские и «русскость»: лингвокультурологические этюды. – М. : Гнозис, 2006. – С. 181–264.

7. Будівський П. О. Фольклорний і літературний образ народного героя (Олекса Довбуш): проблема історичної та художньої правди : автореф. дисс. ... д-ра філол. наук: 10.01.07 ; 10.01.01 / Петро Олексійович Будівський. – К., 2000. – 40 с.

8. *Набок М. М.* Українські народні думи: типологія героя і особливості національного характеру : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07 / Марина Миколаївна Набок. – Л., 2010. – 19 с.

9. *Ковтун Н. М.* Архетип культурного героя в українській культурній традиції: історико-філософський контекст : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05 / Наталія Михайлівна Ковтун. – Житомир, 2007. – 18 с.

10. *Крылов П. А.* Этимологический словарь русского языка [Электронный ресурс] / [сост. П. А. Крылов]. – С.Пб. : Полиграфсервис, 2005. – 432 с. – URL: <http://www.slovopedia.com/25/195/1649278.html>.

11. *Словник іншомовних слів* / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Головна редакція УРЕ, 1974. – 775 с.

12. *Ожегов С. И.* Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Азъ, 1992. – URL: <http://www.slovopedia.com/4/195/645659.html>.

13. *Современный толковый словарь русского языка* [Электронный ресурс] / [под. ред. Т. Ефремовой]. –

URL: <http://www.slovopedia.com/15/195/1500578.html>.

14. *Толковый словарь русского языка* : в 4 т. [Электронный ресурс] / [под ред. Д. Н. Ушакова]. – М. : Сов. энцикл. ; ОГИЗ, 1935–1940. – URL: <http://www.slovopedia.com/3/195/780919.html>.

15. *Словник синонімів української мови* [Електронний ресурс] / Л. М. Полюга ; НАН України, Ін-тут українознав. ім. І. Крип'якевича, Укр. мовно-інформ. фонд. – К. : Довіра, 2001. – 477 с. – (Словники України). – URL: <http://slovopedia.org.ua/31/53395/27820.html>.

16. *Чернявська О.* Архетип культурного героя: функціонування в історії світової культури [Електронний ресурс] / Олена Чернявська // Наук. зап. Кіровоград. держ. ун-ту. Сер.: Філологічні науки (Літературознавство). – Вип. 111. – URL: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/2012_111/statti/30.pdf.

17. *Геннеп А., ван* Инициация // Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов. – М. : Восточная лит. РАН, 1999. – С. 64–107.

Подано до редакції 15. 04. 2013 р.

Yevtushenko Olena. «Little heroes» of media discourse as implementation of the modern Ukrainian dream.

In the article the peculiarities of the Ukrainian modern «everyday hero» are considered. It is presented the ways how they become media heros, what feats they do and what features they have. It is pointed that the images of «small heroes» of media discourse are implementation of the modern «Ukrainian dream».

Keywords: hero, everyday hero, media discourse, initiation, feat, enemy, nationality.

Євтушенко Е. Н. «Маленькие герои» медиадискурса как воплощение современной Ukrainian dream.

В статье рассмотрены особенности современного украинского «бытового героя» на материалах прессы. Проанализировано, каким образом возникают медийные герои, какие подвиги они совершают и каким набором базовых характеристик обладают. Указано на то, что образы «маленьких героев» медиадискурса служат воплощением современной «украинской мечты».

Ключевые слова: герой, бытовой герой, медийный дискурс, инициация, подвиг, враг, национальность.